

ГУНИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПОЯВІ
НА ЗАХОДІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІСОСТЕПУ
“КОМПЛЕКСІВ ПРЕСТИЖУ”: СКЛОВИРОБНИЧОЇ МАЙСТЕРНІ
В КОМАРОВІ ТА СКАРБІВ НА ВОЛИНСЬКІЙ ВИСОЧИНІ

Микола БАНДРІВСЬКИЙ

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: bandrm@ukr.net*

Розглянуто результати найновіших археологічних досліджень скловиробничої майстерні в Комарові на Північній Буковині, зокрема проблему її датування та ймовірних виробничо-функційних аспектів. На підставі аналізу матеріалів, які добре датуються, переосмислених нещодавно Ольгою Румянцевою (2017), автор допускає можливим піднести верхню хронологічну межу Комарова до рубежу IV–V ст. із великою вірогідністю перших десятиліть V ст. А з урахуванням того, що майстерня в Комарові працювала 6–7, щонайбільше 10 років, то питання верхньої дати набуває особливого значення, оскільки може належати періоду, коли класичні черняхівські комплекси вже не існували. Висловлено здогад, що своєю появою феномен Комарова зобов'язаний активній діяльності прийшлої гунської або гуно-аланської верхівки, з якої набирали адміністрацію округів. Зроблено припущення, що власне для неї (гунської або гуно-аланської еліти) склороби комарівського виробничого комплексу, навчені перед тим в імперських центрах, намагалися відтворити на цих північнобуковинських землях одну з найпрезентативніших ознак провінційно-римського життя – тонкостінний скляний, зокрема різнокольоровий і нерідко пишно декорований посуд, сама форма якого свідчила про вишуканий смак, високі естетичні вподобання і фінансову спроможність господаря.

З урахуванням переміщень племен у середині–другій половині 370-х років висловлено здогад, що елітні, найбільш боєздатні підрозділи гуно-аланів пройшли тоді з Причорномор'я по Подільській височині і вийшли на Волинську, де в невеликому регіоні сконцентрована основна кількість скарбів кінця IV – початку V ст.: Борочицький, Бранівський, Качинський та ін. І де, ймовірно, могла перебувати їх ставка до часу перенесення її в Паннонію.

У висновках звернено особливу увагу на те, що між короточасним функціонуванням скловиробничої майстерні в Комарові (на здогад автора: не раніше рубежу IV–V – перших десятиліть V ст.) і появою на Волинській височині Борочицького, Бранівського, Качинського й інших скарбів і знахідок цього типу, може існувати причинно-наслідковий зв'язок.

Ключові слова: Комарів, скловиробнича майстерня, гуни, гуно-алани, скарби Волинської височини.

Останнім часом щораз більшає праць, присвячених залишкам скловиробничої майстерні в Комарові Кельменецького р-ну Чернівецької обл., яка, незважаючи на десятиліття пошуків подібних осередків, досі залишається єдиним із відомих на сьогодні скловиробничих центрів за межами Імперії. Свого часу тутешній скловиробничий комплекс був чи не найважливішою знахідкою в житті М. Смішка – довголітнього працівника й завідувача відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).

Пам'ятка в Комарові відкрита відомим археологом відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР О. Чернишом у 1950 р. (на той час відділ перебував в структурі Інституту археології АН УРСР) [Археологічні пам'ятки..., 1982, с. 31]. Перші стаціонарні

розкопки в Комарові розпочав М. Смішко у 1956 р., які він продовжував з невеликими перервами до 1974 р., після чого один сезон пам'ятку досліджувала експедиція під керівництвом Ю. Щапової [Смішко, 1959, с. 21; Рожанківський, 1959, с. 12]. Починаючи з 2014 р. вивчення комарівського поселення відновила експедиція Інституту археології НАН України в рамках спільного українсько-німецького проекту *“Komariv – Eine Glasproduktionsstätte im Barbaricum”* і в співпраці з кафедрою пра- та ранньої історії Інституту старожитностей імені Генріха Шлімана університету Росток з Німеччини (керівники проекту О. Петраускас та Т. Милян) [Петраускас та ін., 2019].

Попри те, що пам'яткою в Комарові в останнє десятиліття активно почали цікавитися, зокрема за кордоном (такого інтересу до неї не простежувалося від часу відкриття до 2000-х років), львівські, а ширше – західноукраїнські археологи дещо відсторонилися від її вивчення, віддавши “пальму першості” киянам і москвичам.

Чи можна сьогодні – з урахуванням вже відомих джерел і використанням найновіших досліджень – якимось інакше, по-новому, подивитися на феномен Комарова?

Вважаю, що так. Тим більше, що в самій проблемі датування та уточнення виробничо-функційних аспектів майстерні у Комарові в останні кілька років намітилися суттєві зрушення. До прикладу, якщо Маркіян Смішко, а згодом Н. Сорокін та інші широко датували Комарів III–IV ст. [Смішко, 1959, с. 21; 1964, с. 79], то останні дослідження Ольги Румянцевої встановлюють час функціонування цього скловиробничого осередку не раніше другої половини IV, *“а, можливо, й початком гунського часу”* [Румянцева, 2017, с. 141–164; 2017а, с. 203–218], що за центральноєвропейською хронологічною шкалою відповідає приблизно 420-м рокам.

Такі припущення зроблені на підставі матеріалів із Комарова, що добре датуються, які вказана дослідниця по-новому осмислила. По-перше, зі споруди 4 походить стінка кубка із глибоко прошліфованими смугами, який, за аналогіями з Паннонії, датується кінцем IV – початком V ст. По-друге, зі скупчення т. зв. печі скловиробників походить фрагмент високого кубка, найближчу аналогію якого дослідниця вбачає у склянній посудині зі склепа № 154 Керченського некрополя, що датується кінцем IV – першою чвертю V ст. По-третє, у звіті М. Смішка, на який покликається О. Румянцева, згадана стінка посудини із прозорого скла з декором у вигляді синіх краплинок, який використовували для оздоблення посудинок у Паннонії з кінця IV ст., причому верхня границя поширення таких виробів припадає на першу половину V ст.

Із наведеного можна обережно припустити, що верхня хронологічна межа Комарова “впирається” в рубіж IV–V ст. із великою вірогідністю перших десятиліть V ст. А з урахуванням того, що майстерня в Комарові працювала 6–7, щонайбільше 10 років, то питання визначення верхньої дати набуває особливого значення, оскільки може належати періоду, коли класичні черняхівські комплекси вже не існували.

Перш ніж перейти до здогадної реконструкції етно-культурної ситуації, за умов якої закінчує функціонування Комарівський скловиробничий осередок, зупинимось на іншому.

Один із засадничих висновків О. Румянцевої полягає в тому, що Комарівська скловиробнича майстерня працювала на привізному напівфабрикаті – т. зв. склобої, який, на думку дослідниці, привозили (!) з території Імперії або ж, за ще одним її припущенням, його (склобій) могли вибирувати в околиці пам'ятки. Дивує алогічність першого – про можливість транспортування валок зі склобомом із самої Імперії, адже там працювали десятки куди потужніших осередків, для яких склобій теж був первинною сировиною і які гостро його потребували.

Ще один аспект, який потребує вирішення, – віконне скло. З Комарівської майстерні – зі споруд і культурного шару – маємо 10 його фрагментів. О. Румянцева заперечує, що знайдене тут використовували за прямим призначенням. На її думку, це – звичайний привізний склобій. Однак дослідницю не насторожив той факт, що фрагменти М. Смішко знайшов також у великій прямокутній у плані кам'яній будівлі розміром 6×6,9 м, зведеної на потужному (0,7 м у ширину) фундаменті з лупаного каменю без заправи в техніці т. зв. сухої кладки. Тут же він

виявив фрагменти плінф і черепиці, які групами або поодинці перебували біля споруд. Ці плінфи мали вигляд прямокутних плиток товщиною 4–7 см із майже вертикальними краями та рівною лицевою і горбкуватою зовнішньою поверхнями. Товщина ж черепиць із Комарова сягала 1,7–2,6 см. Отож, беручи до уваги класичне планування кам'яної споруди, наявність у ній і неподалік неї цілих серій розбитих плінф та черепиць, існування в цій кам'яній споруді під черепичним дахом і з цегляною підлогою заскленних вікон не може підлягати сумніву.

Подібні за способом кладки й розмірами фундаменти кам'яної споруди відкрито в 1989–1990 рр. біля с. Прибережне Білгород-Дністровського р-ну. Розміри тамтешньої споруди 7,3×7,3 м (у Комарові – 6×6,9 м). На основі аналізу керамічних клейм Гераклеї, Фасоса, Родоса, Херсонеса і Синопи кам'яна споруда у Прибережному датована IV – початком V ст. [Малюкевич, 1996, с. 142–147, рис. 4–6].

Культурно-історична інтерпретація Комарова. Якщо з припущенням дослідників про те, що скловиробництвом у Комарові займалися “прийшли провінційно-римські ремісники” ще можна дискутувати (скажімо, чому б це не могли бути тутешні майстри, які на кошти місцевих можновладців пройшли відповідну практику у провідних центрах Імперії?), то з однозначним і безапеляційним зарахуванням його до реєстру старожитностей черняхівської культури (такою, якою більшість її собі уявляє), виникає низка питань. По-перше, явно нетипова для лісостепових черняхівських комплексів чотирикутна у плані велика будівля, найближчі територіальні аналогії якої віднаходимо в українському Причорномор'ї. По-друге, як зіставити з типовими ознаками матеріальної культури Черняхова численні знахідки – з об'єктів і культурного шару – уламків плінф пізньоримського зразка, черепиці, зрештою й віконного скла, про пряме функціональне використання якого тогочасними мешканцями Комарова мовилося вище. Питання: для чого місцевим середньодністровським черняхівцям потужні кам'яні споруди заощені плінфою й під черепицею?

Прояснити цю незвичну особливість пам'ятки в Комарові, як видається, неможливо без урахування подібних “археологічних колізій”, які з'являються в цьому регіоні придністровського Поділля у попередній період.

Мається на увазі віднайдення в неподалік розташованому с. Мишків Заліщицького повіту Тернопільщини в середині XIX ст. типово римської цегли, яка на бічній стороні мала відбиток штемпеля зі скороченим написом “*COH.X.MAUR.*”¹ [Бандрівський, Бандровський, 1992, с. 20; Бандрівський, 1997, с. 35]². Її виготовлено на місці і, як свідчить відбиток штемпеля, людьми, що мали безпосередній стосунок до Мавританської когорти, могли виконувати тут функції, типові для кінних допоміжних загонів особливого призначення – вексилляцій (*vexillationes*). Останні не лише контролювали військову ситуацію на місцях, а й провадили охорону військових валок, супроводжували офіційних осіб тощо³. Примітно, що в тому ж

¹ На північний лімес Дакії названа (на відбитку штемпеля) Мавританська когорта могла потрапити не раніше другої чверті III ст., після східного походу Каракалли проти Парфії.

² Найближчі до Мишкова залишки будинків із цегли римського типу виявлені в м. Сучава на Буковині та цитованому тут Комарові [Смішко, 1959, с. 21; Пастернак, 1961, с. 504]. Неможливо, щоб цегла з Мишкова і плінфа з Комарова були привізними, як, зрештою, й у названих місцевостях, оскільки, згідно з Тацитом, когорти будують свої табори винятково з місцевого матеріалу. Це було загальне положення для всіх римських армій (Tacitus..., Vol. I, caput 35). Так само самостійно когорти забезпечували себе провіантом, кіньми та дровами, про що найкраще свідчить папірус Ханта (вексилляції, які довго перебували за межами своєї провінції з часом одержували самостійність і починали називатися легіонами. Саме так вони іменувалися в написах, так позначали себе на клеймах та будівельній цеглі [Кудрявцев, 1957, с. 178–179]. Наприклад, у Ступаві й Мушкові під Микуловом у Словаччині під час розкопок римських об'єктів II ст. знайдено відбитки штемпелів на цеглах із написом “*LEG.X.PF*” [Filip, 1948, s. 352–353, obr. 82, 2–3, 4–7].

³ Тим більше, що за умовами низки договорів, які в II–III ст. укладені між Імперією і варварськими племенами, на зборах останніх повинен був бути римський центуріон (Dio Cass. 72? 2–3). У ролі такого спостерігача,

Мишкові, неподалік Комарова, в липні 1886 р. виявлено бронзове навершя римського штанарту у вигляді бронзової долоні з випростаними пальцями, вказівний і великий якої тримали Вікторію з лавровим вінком у високо піднятих руках⁴. Під долонею на кисті перебувала дедикація, в якій латинськими буквами передано скорочений напис: “*T (ovi) O(ptimo) M(aximo) (Dolic[h]eno) Gaius optio (c[o]h[ortis] I Hisp[anorum] e [quitata] g[uingenaria] v[otum] L[ibens] m[erito]*)”, що означає “*Юпітеру Доліхенові Найкращому, Найвеличнішому Гай, помічник центуріона Першої Іспанської когорти кінної п’ятисотенної виконав обітницю, заслужено радіючи*” [Бандрівський, Бандровський, 1992, с. 20; тут і література питання]. Припускаю, що це навершя привнесене з північно-західної Європи під час переселення на Волинь і Поділля, зокрема на середнє Придністров’я, зі Скандинавії племен герулів чи/та боранів, які згодом взяли участь у морських походах “Скіфських воєн” проти Імперії. Можливо, що саме тоді – не пізніше початку III ст. і було започатковане на середньому Придністров’ї власне – окреме від імперських скловиробничих центрів – місцеве виробництво цього шляхетного й вишуканого тонкостінного прозорого посуду. Про налагодження місцевого продукування скляних виробів свідчить, можливо, значна кількість склобою, основна маса якого припадає, власне, на період до гунського нашестя. Але, з другого боку, слідів цього “догунського” скловиробництва в Комарові – хоча б у вигляді розвалів старих горнів чи інструментарію того часу (до 370-х років) – поки не знайдено.

Припускаю, що Комарівська майстерня на рубежі IV–V ст. не була на тутешніх теренах поодиноким, а в околиці (або й у дещо віддаленіших районах Північної Буковини й прилеглого Поділля, Опілля чи й Розточчя) функціонували подібні скловиробничі центри, які поновлювали асортимент скляного посуду для місцевої еліти взамін розбитого. Можливо, тут працювали артїлі, що спеціалізувалися саме на пошуках, збиранні, складуванні і транспортуванні такого склобою. Інша справа, що ці, поки гіпотетичні, склоробні осередки не виявлені. Заразом, не можемо погодитися з припущенням, що Комарівська скловиробнича майстерня працювала на цьому місці і раніше. Якщо б це було вірогідним, тоді б у Комарові знаходили численні уламки від уже непридатних і розбитих старих горнів (із прокаленими й оплавленими з внутрішнього боку стінками), які б засвідчували тяглість місцевої (в межах Комарова) скловиробничої традиції. Однак таких знахідок немає! У Комарові взагалі відсутні будь-які натяки на існування тут склоплавильних горнів раніших за, грубо кажучи, останню чверть IV – початок V ст. Водночас припускаю, що перші ознаки місцевого скловиробництва з’являються на середньому Дністрі не пізніше початку III ст. і збігаються в часі з появою тут вихідців зі Скандинавії – герулів і, можливо, боранів (яких не зовсім правильно інколи ототожнюють із германськими племенами) під владарюванням котрих – можливо, як сателітів готів – вказані землі перебували понад століття – до 375/376 рр.

Однак із кінця 70-х років IV ст., із гунською експансією та виходом на історичну сцену аланів й антів, ці терени вкотре були “вписані” в цивілізаційний контекст тогочасної Європи. Гунська або аланська вершницька аристократія, прибувши на захід українського лісостепу (Поділля, Волинська височина), по-своєму могла “переформатувати” тутешню етно-культурну карту, запросивши для задоволення своїх вибагливих матеріальних потреб будівничих і ремісників із дунайсько-чорноморських провінцій.

Звичайно, питання про перебування в цих західнолісостепових районах якогось регіонального центру гунів і/чи аланів (можливо, навіть десь неподалік околиць сучасного Комарова, чому б ні?) не виходить поки за межі звичайного припущення. Однак мусимо все ж брати до уваги той факт, що про гунів знаємо в основному після перенесення їх ставки близько 420-х років у Паннонію. А де вона перебувала перед тим (а це майже 50 років!) у часи

а в деяких випадках і для збирання податку в середовище племен за лімес висилали цензорів (С II, Vol. VI, Inscriptio, 31001) і центуріони допоміжних частин – згаданих вексиліцій із відповідною кількістю солдатів.

⁴ Зберігається у Львівському державному історичному музеї, Фондах археології, інв. № 3435.

владарювання гунських можновладців Баламбера (360–378), Балтазара (378–390), Улдіна (390–409/410), Доната (до 412), Харатона (згад. під 412), Октара (до 430)? І чи не для цієї гунської чи гуно-аланської верхівки, з якої набирали адміністрації округів, місцеві, навчені в імперських центрах, склороби намагалися відтворити одну з найпрезентативніших ознак провінційно-римського життя – тонкостінний скляний, зокрема різнокольоровий і нерідко пишно декорований, посуд, сама форма якого свідчила про вишуканий смак, високі естетичні вподобання і фінансову спроможність господаря.

На цей момент це лише одна з гіпотез, що ставка попередників Аттили (до часу її перенесення в Паннонію) могла перебувати десь у Північно-Західному Причорномор'ї і, гіпотетично, неподалік Карпат. Приблизно таку ж локалізацію гунів подають письмові джерела ранішого часу. Наприклад, Птолемей у “Керівництві з географії” (бл. 144 р.) розміщує їх між роксоланами (Придніпров'я) і бастарнами, які, як припускають, замешкували Східне Прикарпаття, що знову ж таки, не унеможливорює локалізацію їх “доаттилівської” ставки в районах заходу українського лісостепу.

З урахуванням переміщень племен у середині–другій половині 370-х років можемо припустити, що елітні, найбільш боєздатні підрозділи гуно-аланів пройшли тоді з Причорномор'я по Подільському хребту і вийшли на Волинську височину, де в незначному регіоні сконцентрована основна кількість коштовних скарбів кінця IV – початку V ст.: Борочицький, Бранівський, Качинський та ін. І де, ймовірно, могла перебувати їх ставка до часу перенесення в Паннонію. У таких важливих транскommунікаційних районах, як Північна Буковина, до якої входить Комарів та інші, могли розташовуватися адміністративно-політичні центри тогочасної гунської держави. Те, що зазначені волинські скарби не могли належати до вельбарської культури, свідчить хоча б те, що найпізніші пам'ятки останньої не виходять за межі кінця IV ст. [Козак, 1999, с. 80–93], тим більше, що й у раніший час у вельбарському середовищі Волині подібні речі не були поширені. Зрештою, ще Я. Тейрал припускав, що названі волинські скарби заховано в середині 420-х років, коли гуні переходили на середній Дунай.

Отже, припускаю, що між феноменом появи скловиробничої майстерні в Комарові (на мій здогад: не раніше рубежу IV–V – перших десятиліть V ст.) і появою на Волинській височині Борочицького, Бранівського, Качинського та інших скарбів і знахідок цього типу може існувати причинно-наслідковий зв'язок.

ЛІТЕРАТУРА

Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. (1982). – К. – 268 с.

Бандрівський М., Бандровський О. (1992). Поява пам'яток східносередземноморських культур на Придністровському Поділлі I–III ст. н.е. // Україна в минулому. – Київ–Львів. – Вип. 2. – С. 20.

Бандрівський М. (1997). Про час появи техніки кам'яної кладки і мурування на західноукраїнських землях // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація. – Львів. – Вип. 8. – С. 33–40.

Бандрівський М. (2017). Про ймовірний вплив гунської навали на появу скловиробничої майстерні в Комарові на Середньому Дністрі // Доповідь на Міжнародній науковій конференції “Міграції та інновації: у пошуках первинності ідей, речей і людей”. – Львів–Винники. – 10 листопада (у друці).

Кассий Дион Коккейан (2011). Римская история. – Книги LXIV–LXXX. – СПб. – 456 с.

Козак Д. (1999). Готські скарби Волині початку раннього середньовіччя // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. – Київ–Львів. – С. 80–93.

Кудрявцев О. (1957). Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. – Москва. – 418 с.

Малюкевич А. (1996). К вопросу о локализации Гермонактовой деревни // Мир Ольвии. Материалы юбилейных чтений, посвященных 90-летию со дня рождения профессора Л. М. Славина. – Київ. – С. 142–147.

Пастернак Я. (1961). Археология Украины. – Торонто. – 504 с.

Петраускас О.В., Милян Т.Р., Карлесен Х.-Й., Хеговиш М. (2019). Склоробна майстерня варварів римського часу на Буковині: дослідження 2017–2018 рр. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://ras.gov.ua/news/367-sklorobna-maisternia-varvariv-rymskoho-chasu-na-bukovyni-doslidzhennia-2017-2018-rr#!01_2

Рожанківський В. (1959). Українське художнє скло. – К. – 148 с.

Румянцева О. (2017). Стеклоделие за лimesом: новые данные об организации производства и хронологии мастерской в Комарове // *Stratum*. – № 4. – С. 141–164.

Румянцева О. (2017а). Литое стекло поселения черняховской культуры Комаров: престижная посуда или сырье стеклоделательной мастерской? // *Stratum*. – № 4. – С. 203–218.

Смішко М. (1959). Археологічні дослідження в західних областях України за роки Радянської влади // МДАПВ. – Київ. – Вип. II. – С. 5–28.

Смішко М. (1964). Поселення III–IV ст. н. е. із слідами скляного виробництва біля с. Комарів Чернівецької області // МДАПВ. – Київ. – Вип. V. – С. 67–80.

Filip J. (1948). *Pradzieje Czechoslowacji*. – Poznan.

REFERENCES

Arkheolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni rannosl'v'ianskoho i davnoruskoho periodiv. (1982). Kyiv, 268 pp. (in Ukrainian).

Bandrivskiy, M., & Bandrovskiy, O. (1992). Poiava pam'iatok skhidnoseredzemnomorskykh kultiv na Prydnistrovskomu Podilli I–III st. n.e. *Ukraina v mynulomu*, 2, 20 (in Ukrainian).

Bandrivskiy, M. (1997). Pro chas poiavy tekhniky kamianoi kladky i muruvannia na zakhidnoukrainskykh zemliakh. *Visnyk Instytutu Ukrzakhidproekt-restavratsiia*, 8, 33–40 (in Ukrainian).

Bandrivskiy, M. (2017). Pro ymovirnyi vplyv hunskei navy na poiavu sklovyrobnychoi masterni v Komarovi na Serednomu Dnistri. *Dopovid na Mizhnarodnii naukovii konferentsii "Mihratsii ta innovatsii: u poshukakh pervynnosti idei, rechei i liudei"*. (u drutsi) (in Ukrainian).

Kassij Dion Kokkejan (2011). *Rimskaja istorija. Knigi, 64–80*. Sankt-Peterburg, 456 pp. (in Russian).

Kozak, D. (1999). Hotski skarby Volyni pochatku rannoho serednovichchia. *Etnokulturni protsesy v Pivdenno-Skhidnii Yevropi v I tysiacholitti n.e.* Kyiv, Lviv, 80–93 (in Ukrainian).

Kudrjavcev, O. (1957). *Issledovaniya po istorii Balkano-Dunajskih oblastej v period Rimskoj imperii i stat'i po obshhim problemam drevnej istorii*. Moskva, 418 pp. (in Russian).

Maljuevich, A. (1996). K voprosu o lokalizacii Germonaktovoj derevni. *Mir Ol'vii. Materialy jubilejnyh chtenij, posvjashhennyh 90-letiju so dnja rozhdenija professora L. M. Slavina*. Kyiv, 142–147 (in Russian).

Pasternak, Ya. (1961). *Arkheolohiia Ukrainy*. Toronto, 504 pp. (in Ukrainian).

Petrauskas, O. V., Mylian, T. R., Karlesen, Kh.–I., & Khehovysh, M. (2019). *Sklorobna maisternia varvariv rymskoho chasu na Bukovyni: doslidzhennia 2017–2018 rr.* Retrieved from: http://ras.gov.ua/news/367-sklorobna-maisternia-varvariv-rymskoho-chasu-na-bukovyni-doslidzhennia-2017-2018-rr#!01_2.

Rozhankivskiy, V. (1959). *Ukrainske khudozhnie скло*. Kyiv, 148 pp. (in Ukrainian).

Rumjanceva, O. (2017). Steklodelie za limesom: novye dannye ob organizacii proizvodstva i hronologii masterskoj v Komarove. *Stratum*, 4, 141–164 (in Russian).

Rumjanceva, O. (2017а). Litoe steklo poselenija chernjahovskoj kul'tuy Komarov: prestizhnaja posuda ili syr'e steklodelatel'noj masterskoj? *Stratum*, 4, 203–218 (in Russian).

Smishko, M. (1959). Arkheolohichni doslidzhennia v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy za roky Radianskoj vlady. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 2, 5–28 (in Ukrainian).

Smishko, M. (1964). Poselennia III–IV st. n. e. iz slidamy sklianoho vyrobnytstva bilia s. Komariv Chernivetskoj oblasti. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 5, 67–80 (in Ukrainian).

Filip, J. (1948). *Pradzieje Czechoslowacji*. Poznan.

*Стаття: надійшла до редакції 05.09.2019
прийнята до друку 29.10.2019*

HUNS AND THEIR ROLE IN THE APPEARANCE ON THE WEST OF UKRAINIAN FOREST STEPPE OF “COMPLEXES OF PRESTIDGE”: GLASSWORKING WORKSHOP IN KOMARIV AND HOARDS IN VOLHYNIAN UPLAND

Mykola BANDRIVSKYI

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: bandrm@ukr.net*

Results of the most recent archeological studies of the glassmaking workshop in Komariv in Northern Bukovina are considered. In particular the problem of its dating and probable production and functional aspects are examined. Based on the analysis of well-dated materials revised recently by Olga Rumyantseva (2017), the author offers to raise the upper chronological boundary of Komariv to the turn of the IV–V centuries with great probability – to the first decades of V century. And taken into account that the workshop in Komariv worked 6–7, for a maximum of 10 years, the issue of the upper date is particularly important, since it may belong to a period when the classical Chernyakhiv complexes no longer existed. It has been suggested that the appearance of the Komariv phenomenon was greatly influenced by the activity of the incoming Huns or Huns-Alans elite from which administration of the regions was recruited. Assumption was made that, for it (Huns or Huns-Alans elite), craftsmen of Komariv glasswork complex, previously trained in the imperial centers, tried to recreate one of the most representative features of provincial-Roman life in these northern Bukovina lands – thin-walled glassy, particularly multicolored and often splendidly decorated vessels, shape of which witnessed about refined taste, high aesthetic preferences and financial capability of the owner.

Taking into account the movements of tribes in the mid – second half of 370-th, it was suggested that the elite, most effective in combat units of the Huns-Alans then passed from the Black Sea region along the Podillia and reached the Volhynian Upland, where in a small region – most of the hoards of the beginning of V century: Borochnytskyi, Branivskyi, Kachynskyi and others are concentrated. And there, probably, their headquarter could be situated till the time of its transfer to Pannonia.

In the conclusions, special attention is paid to the fact that between the short-term functioning of the glass-making workshop in Komariv (according to the author: not earlier than the turn of IV–V – first decades of V century) and the appearance at the Volhynian Upland of Borochnytskyi, Branivskyi, Kachynskyi and other hoards and finds of such type, there may be a cause-and-effect relations.

Key words: Komariv, glassmaking workshop, Huns, Huns-Alans, hoards of Volhynian Upland.